

Praktijkvoorbeeld

Hoe positioneren we samen een academische leerkracht in het basisonderwijs?

Zita Albion (Universiteit Utrecht) en Astrid de Regt (Hogeschool Utrecht)

Samenvatting

In het Voortgezet Onderwijs werken van oudsher academische leraren, maar in het primair onderwijs zijn leerkrachten met een academische achtergrond nagenoeg onzichtbaar. Dat roept de vraag op of een academische leerkracht in het basisonderwijs zich onderscheidt van diens collega's en zo ja, wat dat kan betekenen? Binnen het partnerschap Samen Opleiden van academische leraren voor het primair onderwijs hebben we getracht een beroepsbeeld te ontwerpen dat hierop een antwoord geeft. In onze praktijk richten we ons op de leerkracht die tevens onderwijswetenschapper is. Maar onze zoektocht naar het benutten van het potentieel van academische leerkrachten kan in bredere zin ook van betekenis zijn voor het opleiden, begeleiden en positioneren van andere academici in het primair onderwijs.

Aanleiding

De aspirant opleidingsschool Samen opleiden van academische leraren is een partnerschap tussen twee opleidingsinstituten (Hogeschool Utrecht en Universiteit Utrecht) en 12 schoolbesturen uit midden Nederland. Dit partnerschap richt zich op het opleiden en begeleiden van studenten die de opleiding tot Academische Leerkracht Primair Onderwijs (ALPO) in Utrecht volgen. De opleiding is een vierjarige bacheloropleiding waarmee de studenten twee diploma's behalen: een HBO bachelor Leerkracht basisonderwijs (uitgegeven door de Hogeschool Utrecht) en een universitaire bachelor Onderwijswetenschappen (uitgegeven voor de Universiteit Utrecht). Aan de oprichting van dit partnerschap liggen twee maatschappelijke problemen ten grondslag:

- 1) Onderzoek en praktijk weten elkaar nog slecht te vinden in het primair onderwijs.
- 2) Academisch opgeleide leerkrachten hebben moeite om een duurzame passende plek te vinden in de basisscholen.

Het onderliggende uitgangspunt is het opleiden van goed gekwalificeerde leerkrachten die vanuit onderwijskundige kennis en academische vaardigheden een kwaliteitsimpuls kunnen bieden aan het onderwijs.

De kloof tussen theorie en praktijk in onderwijs werd en wordt als groot ervaren. Nog weinig scholen betrekken structureel onderzoek bij hun kwaliteitszorg en schoolontwikkeling. Tegelijkertijd verschaft onderzoek vanwege de complexiteit van klassensituaties en onderwijspraktijken weinig echt sluitende en praktisch uitvoerbare oplossingen voor praktijkproblemen. Leerkrachten ervaren dat ook zo en zijn dan ook weinig geneigd om zich tot onderzoek te wenden als een probleem zich voordoet (Broekkamp & van Hout-Wolters, 2007). Academisch geschoolde leerkrachten zouden een grote rol kunnen spelen doordat zij juist de vertaling van onderzoek naar de lespraktijk kunnen maken (Verhoef, 2024). Echter uit onderzoek weten we dat de academische leerkrachten die werkzaam zijn in het primair onderwijs, dit veld binnen zeer korte tijd weer verlaten (Coenen et al., 2021). Zij geven aan moeite te hebben om een passende plek te vinden in een omgeving waarin het werken met academisch opgeleiden niet in cultuur en beleid expliciet zichtbaar is (van Kasteren et al., 2022). Zij geven tegelijkertijd aan dat wanneer ze een rol krijgen passend bij hun opleiding, zoals coördinator of lid van een onderzoeksgroep dat dit erg belangrijk is voor hun motivatie en ontwikkeling (Baan, 2023).

In de samenwerking (werkveld en instituten) realiseerden we ons dat er meer aandacht nodig is om deze groep leerkrachten zichtbaarder te maken. We hadden het nodig om met elkaar te praten over het potentieel van academische leerkrachten, waartoe we opleiden en, daaruit voortvloeiend, wat dat vraagt van het opleiden en begeleiden van deze groep in de samenwerking.

We zijn de dialoog gestart om een gezamenlijk beroepsbeeld te ontwikkelen. Hieronder beschrijven we vanuit welke uitgangspunten dit vorm heeft gekregen.

Wat onderscheidt een academische leerkracht van een reguliere leerkracht?

Een academische leerkracht beschikt net als een reguliere leerkracht over een stevige pedagogische en didactische basis. Zij/hij is immers een volledig startbekwame leerkracht basisonderwijs en dat vormt ook diens kerntaak; goed onderwijs geven aan alle kinderen. Uit Doolaard et al. (2018) komt naar voren dat het niet per se betere leerkrachten zijn, een idee dat nog wel eens naar voren komt wanneer getracht wordt om tot een onderscheid te komen.

De academische leerkracht onderscheidt zich wel ten opzichte van diens collega's door hun verworven academische kennis en de kritische, onderzoekende vaardigheden. Dit stelt hen in staat om te contextualiseren en decontextualiseren (Claessens, 2023; Bohle Carbonelle et al, 2014).

Ze nemen de theorie mee naar de context van de school (contextualiseren) en ze zoeken naar passende theorie om het onderwijs in de school samen met hun collega's te verbeteren (decontextualiseren). Dat maakt dat ze bij uitstek een brugfunctie kunnen vervullen tussen de beroepspraktijk enerzijds en de onderzoekspraktijk anderzijds (zie Figuur 1). De wijze waarop hier echter in de praktijk invulling aan wordt gegeven en de mate waarin dit expliciet plaatsvindt, verschilt per bestuur maar soms ook per school binnen een bestuur.



Figuur 1. Overbruggen van onderzoek naar beroepspraktijk en andersom

Naast het bezitten van kennis op meer abstract en conceptueel niveau, is een ander kenmerk van academische leerkrachten dat zij zeer gemotiveerd zijn om meer kennis te vergaren op theoretisch, gedecontextualiseerd niveau. Zij willen begrijpen waarom bepaalde routines in bepaalde situaties wel werken en in andere niet en stellen voortdurend vragen in plaats van zich te fixeren op de eerst mogelijke oplossing. Zij zijn eerder geneigd om naast het ontwikkelen van pedagogisch-didactische routines, te experimenteren met nieuwe handelwijzen. Zij onderscheiden zich ten opzichte van collega's door de ontwikkeling van adaptieve expertise; het vinden van nieuwe oplossingen in een steeds veranderende omgeving (Van Tartwijk et al., 2020).

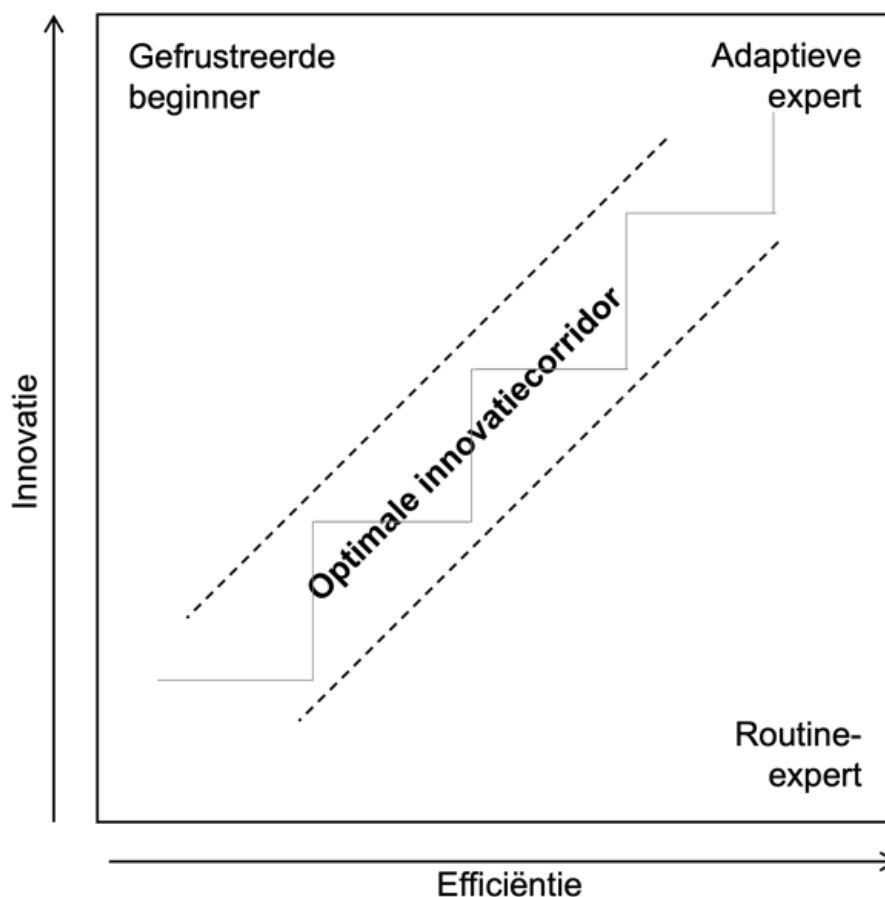
Samengevat: een academische leerkracht heeft vanuit diens academische vorming onderscheidende kwaliteiten op het gebied van contextualiseren en decontextualiseren en door diens intrinsieke motivatie om kritische vragen te stellen ontwikkelt die, naast de pedagogische-didactische routines, ook adaptieve expertise; het vermogen om nieuwe oplossingen te vinden in complexe en veranderende onderwijssituatie.

Inge Rutten, schoolleider Kindcentrum Willibrord Vleuten:

“Als schoolleider wil ik graag de organisatie plat maken en onderwijsontwikkeling vanuit de leerkrachten zelf vormgeven, maar dan wel evidence-informed. Het is dan prettig als mensen al zo werken. Het afgelopen jaar hadden we vierdejaars ALPO-studenten die hun eigen onderzoek voor de opleiding deden, maar ook meededen met een onderzoek dat in een leerteam bij ons op school loopt. Als schoolleider moet je dat faciliteren. Ik ga in gesprek met de kwaliteitscoördinator, de schoolopleider en een leerteam om te zorgen dat in de structuur en afspraken een ALPO-student mee kan doen. Het is goed om als schoolleider ook met deze studenten in gesprek te gaan met de vraag ‘wat heb jij nodig?’. Je moet je er bewust van zijn dat je andere studenten krijgt. Ze zijn analytisch heel goed, maar hun competenties voor de klas zijn wisselend. Dus goed om dit ook met je schoolopleiders te bespreken.”

Wat betekent dit beroepsbeeld voor het opleiden van academische leerkrachten?

Het is vanuit dit beroepsbeeld noodzakelijk om tijdens de opleiding een balans te vinden tussen routinevorming (pedagogisch-didactisch handelen) en de drang naar kennisvergaring op abstract niveau. Academische leerkrachten prefereren een meer op theorie gebaseerde manier van evalueren en analyseren van hun onderwijs. Dat wil echter niet zeggen dat zij niet ook de basisvaardigheden moeten trainen. Zoals gevisualiseerd in Figuur 2, is voor de ontwikkeling van adaptieve expertise een optimale balans tussen routinevorming en innovatie belangrijk (Van Tartwijk, et al, 2020). Dit vraagt dat er (zeker in de eerste fasen van de opleiding) ruimte is voor de ontwikkeling van routines die beginnende leraren nodig hebben om hun hoofd boven water te houden. Wanneer daarin een basisniveau is bereikt, is er meer cognitieve ruimte voor didactische of pedagogische verdieping. Hierbij moet zowel het leren van routines als het ontwikkelen van adaptieve expertise begeleid worden op zowel de opleidingsinstituten als in de onderwijspraktijk.



Figuur 2. Ontwikkeling van adaptieve expertise. Aangepast overgenomen uit Bransford et al., 2005.

In het gezamenlijk opleiden van ALPO-studenten was de situatie ontstaan dat de instituten zich vooral richtten op het verwerven van theoretische kennis en het ontwikkelen van (academische) vaardigheden zoals effectief didactisch handelen en onderzoekend vermogen. Het opleiden op de scholen richtte zich met name op het ontwikkelen van het pedagogisch-didactisch repertoire, daar leent de werkplek zich immers uitstekend voor. Echter, realiseerden we ons snel, als in het beroepsbeeld de academische leerkracht als 'brug' tussen praktijk en onderzoekspraktijk staat (Figuur 1) dan vraagt dat van het opleiden dat we hen hiermee ervaringen op laten doen.

Daarnaast concludeerden we dat het belangrijk is dat we met elkaar aandacht besteden aan het stimuleren van het ontwikkelen van hun professionele identiteit. Zij hebben immers nog weinig expliciete voorbeelden in het onderwijsveld. Het is van belang dat zij zicht hebben op welke bijdrage zij kunnen leveren aan onderwijskwaliteit.

Karin Wessel, bovenschools schoolopleider SPO Utrecht:

“Dit beroepsbeeld geeft ons kader en daagt ons uit om goed na te denken over wat wij doen om meer tegemoet te komen aan de behoeften van deze groep studenten. Hoe zorgen we ervoor dat zij hun eagerness behouden en hoe komen we daaraan tegemoet? De academische leerkrachten hebben een rol om ervoor te zorgen dat theorie wordt bekeken en vergeleken, dat er andersoortige vragen worden gesteld en dat binnen de professionele leergemeenschappen gestructureerd wordt gewerkt. Het is wel belangrijk dat academische leerkrachten ook zelf de vraag aankaarten: ‘hoe kunnen we mijn academische vaardigheid inzetten.’ Dus dat je concrete beelden hebt van wat je kunt bijdragen en ook organisatiesensitiviteit hebt, zodat je je plek in het geheel kunt ervaren.”

De leerkracht-onderwijskundige

In Utrecht worden de academische leraren opgeleid tot Leerkracht Onderwijskundige. Zij worden opgeleid tot een leerkracht voor de groep, die veelvuldig werkt aan kennisoverdracht; onderzoekend vermogen bezit naast pedagogisch en didactisch handelen en vanuit het ontwikkelen van adaptieve expertise kan bewegen in de schoolcontext.

Deze academische leerkrachten zijn opgeleid om, door het stellen van kritische vragen over richting en inrichting van het onderwijs en over het eigen en andermans functioneren, een bijdrage te leveren aan het initiëren van projecten op het gebied van het onderwijs in de eigen groep en de schoolontwikkeling.

Docenten Annemie Struyf en Gerrit Verweij van de Universiteit Utrecht doceren de cursus Schoolorganisatie en Verandermanagement:

“Een onderwijskundige zal ook altijd het grotere plaatje meenemen”, aldus Annemie. “Niet alleen het klasniveau, ook de schoolorganisatie en wellicht zelfs het maatschappelijke belang van onderwijs.” Gerrit vult aan: “De leerkracht-onderwijskundige wordt daarnaast óók opgeleid om les te geven in het primair onderwijs.”

“De leerkracht-onderwijskundige kan binnen de eigen schoolorganisatie niet alléén onderzoeken wat er nodig is voor het leren van de leerlingen, maar ook voor het leren en ontwikkelen van leerkrachten en/of teams. Zo krijgen de studenten bij deze cursus ook een eerste kennismaking over hoe ze hun collega's kunnen betrekken bij veranderprocessen. Uit onderzoek blijkt dat dit vaardigheden zijn die ook academische leraren nog verder kunnen ontwikkelen na hun studie. Bij de cursus reiken we ze die kennis wel aan, maar het verbinden naar de praktijk en hiermee

oefenen past beter in die praktijk. We bieden ze perspectieven aan hoe ze theorie en praktijk kunnen verbinden en hoe ze als academische leraar kunnen bijdragen aan de onderzoekscultuur in de school. Dan realiseren ze zich dat ze zelf ook die brugfunctie hebben.”

Uiteraard roept dit vragen op: “Maar hoe zit dit er dan uit in de praktijk?” In de afgelopen twee jaar hebben we in ons Partnerschap op verschillende niveaus de dialoog gevoerd over deze vraag. Om dezelfde taal en beelden te creëren hebben we na het eerste jaar een praatplaat laten maken met gemeenschappelijke beelden over de leerkracht onderwijskundige vanuit werkveld, instituut en studenten (Figuur 3). In de praatplaat staat de student centraal en zie je dat zij staan voor adaptieve expertise en het ‘bewegen’ tussen de beroepspraktijk (de klas/de school) enerzijds en de academische bronnen anderzijds.

Linksboven in de praatplaat kun je zien dat zij in het team verschillende rollen kunnen vervullen: ontwerper, adviseur en onderzoeker (zie ook Tabel 1). De inventarisatie van wat dat mogelijk betekent in het onderwijsveld is rechtsboven neergezet; zij kunnen een bijdrage leveren aan het verhogen van de onderwijskwaliteit door meer research informed werken, door deel te nemen aan professionele leergemeenschappen (PLG), door hun onderzoekend vermogen in te zetten op thema's die leven in de school en een rol te pakken in de kwaliteitszorgcyclus van een school.



Figuur 3. Praatplaat de Leerkracht Onderwijskundige

	Klas	School	Bestuur
Ontwerpen	Lessen ontwerpen passend bij specifieke leerlingen/doelgroepen	Nieuwe methode kiezen Inrichten onderwijsvernieuwing	Ontwerpen methode specifiek voor een bestuur Ontwerpen onderwijs aan hoogbegaafden
Adviseren	Differentieadvies op basis van wetenschappelijke interventies	Beleidsmatige stukken schrijven voor bijv reken- of taalonderwijs	Vanuit wetenschap adviseren over vraagstukken
Onderzoeken	Keuzes maken voor doelen nav verzamelde leerlinggegevens	Analyseren van op school verzamelde data (bijv. doorstroomtoets, leerlingvolgsysteem)	Primoraat opzetten Bestuursbrede onderzoeken leiden

Tabel 1. Voorbeelden leerkracht-onderwijskundige taken

ALPO-student Lukas Gerber bij start van zijn afstudeerjaar:

"Ik herken het beroepsbeeld zoals dat nu is ontwikkeld. Ik ben me er echter niet altijd van bewust waarom ik bepaalde keuzes maak, maar ik leer van alle verschillende bronnen die samenkomen, dus ook het gewoon voor de klas staan. Ik leer ook graag van ervaren collega's, dat heeft niet zoveel te maken met of ze wel of niet een academische achtergrond hebben. Ik vind sowieso de diversiteit in een schoolteam heel belangrijk. Een schoolteam met alleen academische leerkrachten lijkt me helemaal niet wenselijk. Het gaat juist om die verschillende perspectieven. Voor mijzelf vind ik het heel fijn om een sparringpartner in een team te hebben om samen kritisch naar het onderwijs te kijken. Verder vind ik het prettig als ik ruimte krijg voor experimenteren, ook als het niet goed uitpakt, want daar leer ik van. Ik vind het heel lastig als een praktijkopleider aangeeft dat iets niet kan, omdat 'we het altijd zo doen'. Dan volg ik uiteraard mijn praktijkopleider, maar denk ik wel: "als ik straks mijn eigen groep heb, dan kan ik mijn onderwijskundige kant meer inzetten."

Het gezamenlijk ontwikkelen van een beroepsbeeld en het gebruiken van een praatplaat als visueel middel in de dialoog, heeft geholpen om met elkaar helder te krijgen waarin een academische leerkracht zich kan onderscheiden. Door deze dialoog zijn we elkaar kritisch gaan bevragen wat dit betekent voor het begeleiden en opleiden van academische leerkrachten in de verschillende leeromgevingen. Wat dit vraagt van de structuur van de school, de plek en inrichting van onderzoekend werken in schoolteams en de cultuur van een school. Kortom voldoende stof om ons nu te richten om het verder ontwikkelen en te komen tot een doorontwikkeling van de leeromgeving voor deze groep leerkrachten.

Auteurs

Zita Albion MSc is werkzaam als docent bij de ALPO (Universiteit Utrecht) na 25 jaar in het primair onderwijs. Vanuit verschillende rollen heeft zij gewerkt aan onderwijskwaliteit. Nu vanuit de rol als programmaleider in de aspirant Opleidingsschool Samen Opleiden van academische leraren. Daarnaast is zij studieloopbaanbegeleider van alpo-studenten jaar 3.

z.albon@uu.nl

Drs. Astrid de Regt is werkzaam als docent bij de ALPO (Hogeschool Utrecht). Vanuit verschillende rollen heeft zij gewerkt aan de onderwijskwaliteit binnen HU Pabo. Nu zet zij zich vooral in binnen het Samen Opleiden als programmanager van de aspirant Opleidingsschool Samen Opleiden van academische leraren. Daarnaast is zij studieloopbaanbegeleider van alpo-studenten jaar 1.

astrid.deregt@hu.nl

Referenties

Baan, J. (2023). *Academische leerkrachten in hun kracht*. JSW, 10, 14-17.

Bohle Carbonell, K., Stalmeijer, R.E., Konings, K.D., Segers, M.S.R., & Van Merriënboer, J.J.G. van (2014). How experts deal with novel situations: a review of adaptive expertise. *Educational Research Review*, Volume 12, June 2014, Pages 14-29

Brandsford, J., Derry, S., Berliner, D.C., Hammerness, K., & Beckett, K.L. (2005). Theories of learning and their roles in teaching. In L. Darling-Hammond, J.

Bransford, P. LePage, K. Hammerness, & H. Duffy (eds.). *Preparing teachers for an changing world: What teachers should learn and be able to do*(pp. 40-88). San Francisco: Jossey-Bass

Broekkamp, H., & van Hout-Wolters, B. (2007). The gap between educational research and practice: A literature review, symposium, and questionnaire. *Educational Research and Evaluation*, 13(3), 203–220.

Claessens, L. (2023). *Beroepsbeeld academische leerkracht-onderwijskundige* (opgeleid in Utrecht). In co-creatie binnen de Opleidingsschool Samen Opleiden van academische leraren

Coenen, J., Ferket, R., Nieuwenhuis, L., Wagemakers, S. & Waijers, N. (2021) *De positie van academische opgeleide leerkrachten in het primair onderwijs: inzet, benutting, waardering en loopbaanmogelijkheden*. ECBO

Doolaard, S., Dijkema, S. Prins, F., Claessens, L., & Ebbens, R. (2018). *Het functioneren van beginnende leerkrachten in hun groep en in de school: verschillen tussen alumni van de academische en de hbo-pabo*. Groningen: GION, Rijksuniversiteit Groningen.

Van Kasteren, Y., & de Boer, R. (2022). *De brede inzet van academische leerkrachten*. Leiden: consortium van PROOLeiden Leiderdorp, SCOL, Universiteit Leiden en Hogeschool Leiden.

Van Tartwijk, J., Van Dijk, E., Kluijtmans, M. & Van der Schaaf, M. (2020). Hoe leraren hun expertise ontwikkelen. In: Snoek, M., Pauw, I. & Van Tartwijk, J. *Leraar: een professie met perspectief 1*, 82–89. Didactief Onderzoek

Verhoef, L., Volman, M., & Gaikhorst, L. (2024). Bijdrage van academisch opgeleide leerkrachten aan een onderzoekscultuur in Basisscholen. *Tijdschrift OnderwijsPraktijk Studies*.